

CONCEPTE

TEME ȘI PRINCIPII DE DIPLOMAȚIE CULTURALĂ ȘI DIALOG INTERRELIGIOS ÎN SECOLUL AL XXI-LEA

Cătălin-Ștefan Popa

Comunitatea Sant'Egidio, partener al ISACCL, care promovează acțiuni în favoarea păcii, dialogului și solidarității, organizează anual reuniunea „Oameni și religii”

Principii esențiale de diplomație culturală și dialog interreligios

Între obiectivele pe care Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului (ISACCL) le urmărește în proiectele sale academice și culturale se înscrie și aplicarea unor principii esențiale de diplomație culturală și dialog interreligios. Știm cu toții că fenomenul credinței este asociat cu cadrul personal și trebuie să rămână acolo, credința fiind practica liberă a sentimentului religios, bazată pe o alegere personală, în timp ce cadrul instituțional religios face parte din realitatea socială și trebuie tratat ca atare.

Orice societate clădită pe o tradiție ce are la bază valori are nevoie de religie. Pluralismul religios este dovada de maturitate socială, prin care oameni cu credințe diferite pot trăi armonios și pașnic într-un stat pe care îl îmbogățesc prin identități religioase multiple. Pentru a evita potențiale tensiuni între grupuri cu credințe diverse și a permanentiza înțelegerea, cooperarea și dialogul religios, este nevoie de un cadrul coerent și pragmatic, construit pe baza unor principii de diplomație culturală cu componente din mai multe sfere. Dintre acestea nu trebuie să lipsească componenta religioasă, ai căror reprezentanți instituționali trebuie priviți ca vectori importanți ai dialogului social.

Dialogul religios este un domeniu puțin cunoscut laicilor, însă el poate fi accesibil și celor mai puțin familiari cu natura sa, în primul rând prin studierea fragmentelor de istorie creștină sau istorie a religiilor. Prin acțiunile și proiectele dezvoltate în domeniu, Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului urmărește cadrul de intersectare dintre studiul academic interreligios și căutarea perspectivelor aplicate de rezolvare a conflictelor de natură religioasă. Una dintre dimensiunile pe care ISACCL le abordează în promovarea conceptului de dialog religios, prin proiecte sale de cercetare în domeniu, este aprofundarea resurselor

dezvoltate în ultimele decenii de disciplina *Religionswissenschaft*, pentru a se angaja în acea întâlnire respectuoasă, de învățare cu cel diferit din punct de vedere religios care, conform lui Leonard Swidler, reprezintă „însăși definiția dialogului interreligios.”¹ Pe lângă această dimensiune, Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului urmărește implementarea unui concept care să coroboreze cercetarea academică a dialogului pentru pace cu identificarea de soluții la cazuri concrete de diferende religioase, neînțelegerile pe baza tradițiilor religioase concurente fiind un fenomen mult prea prezent în istoria îndepărtată sau recentă din Levant și Orientul Apropiat. Obiectivele noastre se concentrează pe atragerea atenției publice și solidarizarea savanților, în dialog cu liderii religioși, pentru a identifica potențiale soluții de pace și detensionarea unor situații cu potențial de conflict religios și evitarea precedentelor și circumstanțelor bazate pe lipsa de toleranță și înțelegere a tradiției religioase a celuilalt.

O abordare profesionistă de diplomație culturală în domeniul interreligios urmărește identificarea de soluții, chiar și atunci când, privite prin filtrul istoriei, acestea sunt văzute ca fiind aproape imposibil de găsit sau aplicat între doctrine religioase ce și-au cultivat timp de secole diferențele religioase. O astfel de abordare trebuie să evite compartimentarea în categorii ortodoxe și non-ortodoxe sau în credințe monoteiste corecte, respectiv false, care dezvoltă ideologii incompatibile cu misiunea diplomației culturale și reduc posibilitățile de dialog, în special atunci când raportarea la temele și condițiile propuse spre reflecție, de fiecare grup în parte, se face pe baza identității confesionale sau religioase exprimate prin argumente de natură dogmatică sau istorică, unele mai vechi decât altele.

Perspectiva pe care ISACCL o propune în proiectele sale de diplomație culturală și dialog interreligios își propune să sprijine nu doar prezența perpetuă a gândirii religioase în comunitatea internațională în cercul deciziilor importante, ci păstrarea și dezvoltarea în spiritul pașnic, în termeni tradiționali comparativi, a identităților religioase, pe baza elementelor și tradițiilor comune ale religiilor monoteiste din Levant, prin limbajul comun al credinței, fără excluderea vreunei comunități și fără

¹ Leonard Swidler, „The History of Inter-Religious Dialogue”, în Catherine Cornille (ed.), *The Wiley-Blackwell Companion to Inter-Religious Dialogue* (John Wiley & Sons Ltd, 2013), pp. 3–19, în special p. 15.

atribute bazate pe opoziția atributelor adevărat-fals. Perspectiva pe care o propunem în proiectele noastre este de a nu exclude misiunea religiei în procesele complexe de căutare a păcii. Înțelegerea rolului religiei nu are efecte doar în cultivarea sentimentelor religioase și modelarea spirituală a persoanei, ca element în sfera de gândire privată, ci fenomenul religios trebuie perceput, în același timp, ca o verigă esențială în procesul relațiilor sociale și instituționale publice. Cooperarea aplicată dintre cercurile de putere politică și religioasă este aproape exclusă astăzi de tendințele curentelor globaliste. Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului pledează pentru readucerea fenomenului religios, cu potențialul său social, în raport aplicat cu relațiile internaționale și societatea globală, raliindu-se perspectivelor propuse frecvent de unele voci academice, precum „trecerea treptată a activităților de dialog interreligios de la extremități către centrele de putere”², proces care nu poate fi decât o dovadă de înțelegere a misiunii credinței, indiferent de definiția sa confesională sau interreligioasă, și care poate sprijini în momente delicate identificarea soluțiilor pentru pace și aplanarea conflictelor.

Viziunea Institutului de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului

Pe lângă cadrul instituțional al dialogului religios, limitat la conducătorii marilor religii, experții au arătat că dialogul interreligios trebuie să fie sprijinit de eforturi sistematice ale savanților în cooperare cu reprezentanții marilor religii și, totodată, de inițiative complementare ale laicilor, sau, cum exclamă specialiștii, acesta „trebuie să includă o gamă mai largă de actori- cetățeni”³, acei actori care provin din diverse sfere ale societății și care văd necesară din punct de vedere social căutarea și promovarea toleranței și înțelegerii între credințe și grupuri religioase diferite. Viziunea

² Ina Merdjanova, Patrice Brodeur, *Religion as a Conversation Starter: Interreligious Dialogue for Peacebuilding in the Balkans* (Londra, New York: Continuum International Publishing Group, 2009), p. 38.

³ A se vedea analiza cu privire la cazuri din Balcani în Ina Merdjanova, Patrice Brodeur, p. 127.

ISACCL nu se limitează la o singură formă de dialog,⁴ ci integrează dialogul teologic științific⁵ și dialogul tradițiilor liturgice în cea mai aplicată formă de dialog, dialogul de acțiune socială, care are impact în raportul comunității religioase cu societatea în ansamblul său. Dialogul angajat social sau dialogul de acțiune, așa cum spune Paul F. Knitter, „are o oarecare prioritate față de celelalte două”, iar savantul se referă „nu la o prioritate esențială, ci la o prioritate practică”. Argumentul este deci justificat, întrucât „un dialog angajat social va fi capabil să identifice sau să construiască ceea ce leagă diversele persoane religioase, fără a minimiza sau exploata ceea ce le face să fie diferite”⁶.

Misiunea noastră este de a solidariza mai multe forțe motrice în promovarea păcii și a înțelegerii între cei ce posedă culturi religioase diferite și a face loc la masa dialogului acelor actori care, prin experiența lor academică, pot garanta un schimb de încredere reciprocă între părți, pledând pentru refacerea și consolidarea legăturilor,⁷ acolo unde acestea au slăbit. Experiența academică în dialogul interreligios are capacitatea de a garanta un dialog mult mai deschis, fundamentat pe elemente culturale dinamice. În dialogul intercultural și interreligios, savanții încurajează evitarea percepțiilor negative despre cealaltă parte și a atitudinilor fundamentaliste. Într-un cuvânt, ei pot aduce un plus de încredere, generând condiții mai bine articulate și așteptări mult mai realiste, adică tocmai ceea ce lipsește de obicei din cadrul dialogului purtat strict între reprezentanții religioși și abordat într-o manieră limitată, prin matricea sa istorică confesională sau religioasă monolitică.

⁴ O astfel de abordare îi este caracteristică lui Dalai Lama, care propunea într-o conferință publică un mod de dialog între comunități și tradiții religioase bazat pe patru paliere: „întâlniri între lideri religioși; pelerinaje ale unui grup la locurile religioase ale celuilalt; întâlniri între practicanți religioși, cum ar fi monahii, cu privire la viața contemplativă; seminarii și dialoguri între savanți”, S. Aysé Kadayifci-Orellana, „Inter-Religious Dialogue and Peacebuilding”, în Catherine Cornille (ed.), (Wiley-Blackwell, 2013), 149-167, în special 156; Terry C. Mack, „Interreligious Dialogue and Evangelism”, *Buddhist-Christian Studies* 17 (1997), 139-151.

⁵ Pentru mai multe tipuri de dialog, a se vedea analiza lui Paul F. Knitter, „Inter-Religious Dialogue and Social Action,” în Catherine Cornille (ed.), 133-148, în special 134.

⁶ Paul F. Knitter, „Inter-Religious Dialogue and Social Action,” în Catherine Cornille (ed.), 133-148, în special 140.

⁷ Pentru discuții pe tema dialogului în spațiul balcanic a se vedea Ina Merdjanova, Patrice Brodeur, 127.

Un pelerinaj în care călătorim „unul alături de celălalt”

Nu trebuie neapărat să căutăm în istoria prea îndepărtată pentru a găsi modele de dialog, ci trebuie doar să ne uităm în jurul nostru, în viața comunităților religioase de astăzi. În toate culturile bisericesti, atât creștine (ortodoxe, romano-catolice, protestante sau neoprotestante), cât și iudaice sau musulmane, fără intenția de a limita perspectiva doar la religiile monoteiste, există personalități care legitimează dialogul interreligios, trei exemple aleatorii fiind „Papa, Dalai Lama sau Rabinul-șef”⁸, și confirmă necesitatea și importanța acestuia pentru consolidarea globală a păcii. Actualul episcop al Romei, Papa Francisc, înțelege dialogul drept simbol al un pelerinaj în care călătorim „unul alături de celălalt”. Iar această călătorie a dialogului, indiferent dacă este pe un drum cu obstacole mai puține sau mai multe, trebuie să fie clădită pe încredere: „Aceasta înseamnă că trebuie să avem încredere sinceră în colegii noștri pelerini, lăsând deoparte orice suspiciune sau neîncredere și să ne îndreptăm privirea către ceea ce căutăm cu toții: pacea strălucitoare a feței lui Dumnezeu. A avea încredere în ceilalți este o artă, iar pacea este o artă. Iisus ne-a spus: *Fericiți făcătorii de pace* (Mt 5: 9)”⁹.

Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului se vede în postura unui artizan al mesajului pentru pace, un mediator în inițiativele sale prezente și viitoare, iar obiectivele sale pentru pace interreligioasă sunt bine integrate în misiunea sa academică globală pentru promovarea păcii în lume. Și vedem astăzi, pe baza unor exemple clare din proximitatea noastră, cât de necesară este pacea, un deziderat urgent în Ucraina. Pacea își poate găsi restaurarea prin cooperarea liderilor globali

⁸ S. Ayse Kadayifci-Orellana, “Inter-Religious Dialogue and Peacebuilding”, in Catherine Cornille (ed.), 149–167, în special 155–156.

⁹ Excerpts from Apostolic Exhortation *Evangelii Gaudium* (The Joy of the Gospel), 24 November 2013, în Harold Kasimow, Alan Race Editors (eds.), *Pope Francis and Interreligious Dialogue: Religious Thinkers Engage with Recent Papal Initiatives*, (New York: Palgrave Macmillan, 2018), 7.

și totodată prin sprijinul, consensul și convingerea liderilor religioși că starea de pace vine și din abandonarea propriilor ambiții. Biserici înrudite cultural și confesional, stare de fapt ce caracterizează Biserica Ortodoxă din Ucraina și Biserica Ortodoxă Rusă, devin parte la un nefericit context belic, fără perspective pentru unitatea bisericească. Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului este conștient de urgența mesajului de pace, care trebuie să rezoneze prin vocea liderilor religioși, în cercul factorilor de decizie mondială. Înțelegând urgența acestui deziderat, ISACCL este un artizan al unui mesaj de transformare a condițiilor conflictului în elemente de pace și reconstrucție a relațiilor post conflict. Un artizan al păcii interreligioase trebuie să întrunească două elemente vitale, pe de o parte experiența de credință, iar pe de alta, o experiență personală cu liderii religioși. Iar aceste coordonate se confirmă prin ceea ce președintele Emil Constantinescu a clădit în edificiul spiritual al dialogului creștin, rezonant și din perspectivă interreligioasă, prin prezența Papei Ioan Paul al II-lea în România în anul 1999, la invitația Excelenței Sale, Președintele României 1996-2000, marcând prima vizită a unui suveran pontif într-o țară ortodoxă din istoria creștină modernă. Relevanța acestui eveniment istoric a fost captată de ISACCL într-un volum editat sub coordonarea kolegei noastre, Laura Ganea, publicat la Editura Universității din București în anul 2019, cu ocazia unui eveniment aflat în succesiune ecumenică și culturală directă cu cel din 1999, vizita Papei Francisc în România în mai 2019, la două decenii după sosirea lui Ioan Paul al II-lea pe meleagurile românești (Laura Ganea (ed.), *Papa Ioan Paul al II-lea în România. Dialogul catolic-ortodox la nouă secole de la Marea Schismă / Pope John Paul II in Romania: Catholic-Orthodox Dialogue Nine Centuries after the Great Schism*.

Ca o continuare a eforturilor pe care președintele Emil Constantinescu le-a depus pentru extinderea agendei de dialog intercultural și interreligios, la care România a devenit parte, Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului colaborează cu experți în cercetarea temelor de istorie, antropologie, lingvistică din patrimoniul culturilor religioase, în istoria monoteismelor din Levant cu perspectivele pozitive pentru dezvoltarea unei platforme academice prin care istorici și specialiști în diplomatie culturală, experți în securitate, sociologi, filosofi

să ofere răspunsuri și soluții la provocările prezentului și ale viitorului. Un volum ce atestă o largă cooperare internațională cu istorici, umaniști, filosofi și experți în științe religioase a fost publicat sub egida ISACCL, la editura germană LIT: *Levant, Cradle of Abrahamic Religions. Studies on the Interaction of Religion and Society from Antiquity to Modern Times* (Studien zur Kirchengeschichte, vol. 67, Berlin/Münster: LIT Verlag, 2022). Volumul include rezultatele primei etape a proiectului de cercetare *Levantul, leagănul religiilor abrahamice*, cu accent pe evidențierea diversității culturale a Levantului și a istoriei transferului curentelor filosofice și religioase din acest spațiu în modernitate, elemente culturale care au contribuit în mod decisiv la îmbogățirea culturii universale. Publicația oferă cititorului analize fine de istorie, lingvistică, filosofie, doctrină politică și discurs religios din cultura scrisă a Levantului.

Localizarea dialogului nu între subiectele periferice ale discursului actual, ci între temele centrale ale societății moderne, în care oameni cu apartenență la religii diferite încearcă să evite disensiunile și să caute ceea ce îi leagă armonios, este bine atestată în gândirea Papei Francisc. Suveranul Pontif vorbește despre posibilitățile de a vedea dialogul religiilor monoteiste ca parte a unui proces armonios al umanității: creștinismul are o moștenire biblică, pe care o împarte într-o anumită măsură cu civilizația iudaică, moștenire pe care Papa o numește „una dintre rădăcinile sacre ale propriei identități” a creștinilor. Dialogul dintre creștinism și civilizația iudaică trebuie înțeles și ca o „complementaritate” de studiu și lectură împreună a „textelor biblice ebraice” sau o „preocupare comună pentru dreptate”¹⁰, viziune pe care ISACCL o îmbrățișează și promovează prin proiectele sale actuale, menționând aici proiectul științific „Cultura Dreptului în istoria Levantului și a Orientului Mijlociu”. Inițiativa a debutat în 2023, propunându-și readucerea în atenția publică a unor texte istorice de mare importanță pentru științele umaniste și administrative, în special pentru a pune în lumină relevanța păcii și a principiilor de drept pentru dezvoltarea comunităților din Levant. Amintim două dintre conferințele susținute în cadrul seriei organizate de Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului: Emilia Justyna Powell de la Universitatea

¹⁰ Excerpts from Apostolic Exhortation *Evangelii Gaudium* (The Joy of the Gospel), 24 November 2013, în Harold Kasimow, Alan Race (eds.), 9.

Notre Dame, despre *Dreptul islamic și dreptul internațional: soluționarea pașnică a litigiilor*; Michael J. Broyde de la Universitatea Emory din Atlanta, despre *Procesul cultural și civilizațional care a condus la Codificarea Dreptului Evreiesc între secolele al XV-lea și al XVII-lea în Levant, Orientul Mijlociu și Europa de Est*. Acestea și multe alte conferințe în desfășurare confirmă angajamentul ISACCL de a dezbate în mod vizionar teme esențiale de istorie aplicată, diplomatie culturală și dialog interreligios cu aplicabilitate în societatea națională și internațională de astăzi.

În ceea ce privește dialogul cultural cu Islamul, principiile enunțate de Papa Francisc sunt universal valabile și de luat în considerare în orice acțiune de dialog pe care ISAACL o inițiază. Pe baza aceleași imagini a pelerinului, imagine echivalentă cu cea a participantului la dialog, Papa afirma, într-o vizită a sa în Turcia pentru o întâlnire de lucru cu Patriarhul Bartolomeu, că a mers la Istanbul ca *pelerin* și nu ca *turist*. Chiar dacă scopul inițial al vizitei era limitat la prezența ca pelerin între ortodocși, în momentul în care a interacționat cu Islamul s-a manifestat în aceeași calitate și în arealul sacru al Islamului: „Am fost în Turcia ca pelerin, nu ca turist. Și am fost în mod special pentru sărbătoarea de astăzi. Am mers pentru a o sărbători alături de Patriarhul Bartolomeu. Motivul a fost unul religios. Dar, când am intrat în Moschee, nu am putut spune: acum sunt turist! Nu, era tot un motiv religios. Și am văzut acea minune! Muftiul mi-a oferit interpretări profunde, cu blândețe și pe baza Coranului, unde se vorbește despre Maria și Ioan Botezătorul. În acel moment am simțit nevoia să mă rog. I-am adresat întrebarea: *Ne rugăm puțin?* La care a răspuns: *Da, da...* M-am rugat, cu sinceritate... M-am rugat mai ales pentru pace și am rostit: *Doamne, să punem capăt acestor războaie!* A fost un moment de rugăciune sinceră”¹¹.

O altă coordonată a dialogului pragmatic pe care Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului îl propune ca formulă necesară pentru armonizarea diferențelor de atitudine dintre religii se bazează pe căutarea înțelegerii reciproce, prin invitarea părților să-și împărtășească istoria și tradiția. De asemenea, pledăm pentru cooptarea

¹¹ Apostolic Journey of his Holiness Pope Francis to Turkey, In-Flight Press Conference of his Holiness Pope Francis from Istanbul to Rome, 30 November 2014, în Harold Kasimow, Alan Race Editors (eds.), 42.

experților și a savanților în acest proces de interrelaționare și diseminare a cunoașterii interreligioase între religii diferite. Avem convingerea că astfel de demersuri pot oferi garanții că religiile înțeleg responsabilitatea comună pe care o au pentru pace și că prin demersuri viitoare ele își vor sincroniza eforturile de a deveni vectori de stabilitate, de a se implica pentru diseminarea mesajului de pace și dezvoltare socială. Facem recurs din nou la viziunea Papei Francisc cu privire la puterea dialogului de a netezi drumul către pace și armonie și de a oferi o plasă de siguranță și de stabilitate omenirii: „Dialogul poate aduce oameni de diferite generații, care adesea se ignoră unii pe alții, să trăiască împreună; el poate face ca cetățeni de diferite origini etnice și de diferite credințe să coexiste. Dialogul este calea păcii. ... Din acest motiv, este vital să crească și să se extindă între oameni de cultură și credință diferite, ca o plasă de pace care protejează lumea în general și, mai ales, îi protejează pe cei mai slabi.”¹²

Armonizarea abordărilor divergente dintre etnii și religii

Asumându-și misiunea de a promova cultura păcii și a media pentru armonizarea abordărilor divergente dintre etnii și religii, atunci când acestea încep să mocnească, Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului are un rol pragmatic de mediator, prin promovarea diplomatiei culturale, nu prin anularea diferențelor dintre comunitățile religioase ci, în special, prin transformarea acestora în elemente de îmbogățire pentru părți și nu în puncte de discordie. Cuvintele Papei Francisc sunt principii aplicabile în misiunea oricărui mediator pentru pace, definit de Suveranul Pontif în termenii următori: *Mediatorul este acela care nu păstrează nimic pentru sine, ci mai degrabă cheltuiește cu generozitate până la consum, știind că singurul câștig este pacea*, în comparație cu intermediarul care urmărește câștigul pentru sine. Misiunea mediatorului

¹² Address of Pope Francis to Participants in the International Meeting for Peace Sponsored by the Community of Sant'Egidio, 30 September 2013, în Harold Kasimow, Alan Race Editors (eds.), 25.

este de a disemina „o cultură a dialogului în lume, o cultură a întâlnirii”.¹³

Nimeni nu poate nega necesitatea dialogului interreligios și importanța medierii liderilor religioși pentru stabilirea echilibrului de putere globală. Experți precum Richard Penaskovic sunt ferm convinși că în „lumea dezmembrată și polarizată de astăzi, dialogul interreligios este extrem de necesar pentru a aduce pacea pe Pământ”.¹⁴ Viziunea savantului pune accentul pe opiniile unor reprezentanți ai modelului pluralist din istoria religiilor, cum ar fi John Hick și Raimundo Panikkar care sunt de părere că „așa cum niciun limbaj nu este perfect, la fel nicio religie nu deține monopolul asupra adevărului. De asemenea, așa cum fiecare limbă face posibilă comunicarea, tot la fel fiecare dintre religiile lumii ar trebui să fie văzută drept căi către Adevăr”.¹⁵ Nu este nevoie să aducem aici în discuție posesiunea sau revendicarea spațiilor sacre de către diferitele religii, unde exemplul cel mai familiar este Ierusalimul, abordat în mai multe inițiative culturale și de cercetare de către ISACCL. Ierusalimul este spațiul sacru unde religiile, cu agende istorice proprii (iudaismul păstrând viu simbolul capitalei lui David și Zidul Plângerii, creștinismul al Mormântului Sfânt și toate locurile sacre ale evangheliilor, Islamul revendicând tradiția călătoriei nocturne a lui Mohamed și Domul Stâncii¹⁶) și-au manifestat în multe rânduri potențialul de conflict, în detrimentul căutării păcii. Ierusalimul, „orașul păcii”, este o mărturie a sentimentului viu al religiilor în istoria umanității, a recursului permanent la memoria sacră și un areal unde se manifestă puterea credinței și legitimitatea religioasă, și de a cărui stabilitate a depins de multe ori în istorie pacea globală. Pacea Ierusalimului

¹³ Address of Pope Francis to Participants in the International Meeting for Peace Sponsored by the Community of Sant'Egidio, 30 September 2013, 25.

¹⁴ Richard Penaskovic, “Interreligious Dialogue in a Polarized World,” în Vladimir Latinovic, Gerard Mannion, Peter C. Phan (eds.), *Pathways for Interreligious Dialogue in the Twenty-First Century* (New York: Palgrave Macmillan, 2016), 29–40, în special 29.

¹⁵ Richard Penaskovic, 31–32. A se vedea și Raimundo Panikkar, *The Intrareligious Dialogue* (New York: Paulist Press, 1978); John Hick, *An Interpretation of Religion*, (Londra: Macmillan, 1989); John Hick, *Dialogues in the Philosophy of Religion* (New York: Palgrave, 2001).

¹⁶ A se vedea discuția din Michael Barnes S.J., *Interreligious Learning: Dialogue, Spirituality and the Christian Imagination* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 91.

mului poate fi imaginată ca devenind durabilă doar prin identificarea unui model universal de inculturație și înțelegere reciprocă a religiilor mono-teiste care să țină cont de sensibilitățile, principiile doctrinare și istoria civilizațională a fiecăreia.

Abordările pluraliste amintite mai sus sunt opțiuni oportune pentru a evita revendicarea adevărului de către o singură parte în procesul de dialog interreligios. Căutarea adevărului este similară căutării păcii și ține de participarea tuturor formelor religioase și contribuția proprie a fiecărei comunități la conturarea adevărului religios întreg, așa cum spune Hill-Fletcher prin definiția sa, conform căreia „identitățile creștine sunt întotdeauna *hibride*, adică sunt create prin intersectarea cu alte categorii de identitate”.¹⁷ Această intersectare este prolifică pentru fiecare în parte, când este văzută ca un prilej de dezvoltare a propriei identități prin întâlnirea unei alterități de credință și conștientizarea plusului iconic al acestei revelații religioase, diferită de cea proprie, oferit de această oportunitate de dialog și asimilarea unor elemente culturale noi din patrimoniul celuilalt. Aceasta oferă condiții optime pentru dialog și poate fi văzută drept rentabilă din perspectivă interreligioasă, prin aplicarea și dezvoltarea funcției sociale a religiilor și prin creșterea potențialului lor de reconciliere, cooperare pentru pace durabilă și implicarea în luarea de măsuri pentru rezolvarea problemelor globale, precum justiție socială, protecția mediului și lupta împotriva schimbărilor climatice.

¹⁷ Jeannine Hill-Fletcher, *Monopoly on Salvation? A Feminist Approach to Religious Pluralism* (New York: Continuum, 2005), 89.

Cătălin-Ștefan Popa, moderator al sesiunii „Dialogul interreligios – instrument al diplomației culturale” la conferința „Rolul diplomației culturale în dezamorsarea conflictelor înghețate”, organizată de ISACCL împreună cu parteneri naționali și internaționali, București 1-2 aprilie 2019

Reprezentanți ai tuturor religiilor lumii, invitați la conferința ISACCL, București, 1-2 aprilie 2019

Pr. Valentin Ilie, Centrul de Studii și Dialog Interreligios și Intercultural

Ermal Bega, Centrul Albanez de Studii Orientale

Rabbi Yakov D. Cohen (New York, SUA), director al unei organizații afiliate ONU, în vizită la ISACCL, 2 iunie 2023

